

Joaquim Torres i Pla

President de la Societat
Catalana de Sociolingüística,
filial de l'Institut d'Estudis
Catalans

Conferència plenària

Joaquim Torres i Pla

La llengua catalana al món i a Andorra

Perfil del conferenciant

Joaquim Torres i Pla és president de la Societat Catalana de Sociolingüística, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Nascut de Cal Joan d'Encamp, és llicenciat en economia i sociologia. Ha investigat sobretot en el camp de la demolingüística. Així, ha fet treballs sobre les enquestes sociolingüístiques catalanes, ha participat en l'explotació de les dades lingüístiques de la majoria dels censos efectuats a Catalunya i ha intervingut en l'anàlisi de les dades de les enquestes EUL (Estadística d'Usos Lingüístics) que s'han efectuat en 6 dels territoris de llengua catalana. En

1. El català al món

1.1. El català entre les llengües del món

Entre les 6.000 o 7.000 llengües que sembla que existeixen al món, el català ocupa, pel nombre de parlants, un lloc superior a 80 i inferior a 90. Per tant, tot i no ser, òbviament, una de les llengües més emprades, si que consta entre les 100 més utilitzades. El nombre dels que declaren parlar-la, que és d'un 9 milions segons una estimació dels anys 2003-04, és suficientment gran com perquè pugui portar a terme totes les funcions necessàries per a la seva supervivència. A més, en alguns aspectes gaudeix d'una vitalitat envejable, tal com indica el fet que, d'acord amb una estimació recent, ocupa el 26è lloc pel que fa al nombre de pàgines existents a internet i el vuitè amb més activitat als blocs. També cal tenir en compte que el nombre dels seus parlants habituals ha crescut notablement durant el segle XX. El català és per tant una llengua viva, parlada per un grapat de milions de persones, però també és una llengua, d'alguna forma, amenaçada. De fet té unes característiques molt especials, que podem considerar en certa forma úniques entre els idiomes del món. Concretament, constitueix un cas únic entre les llengües de les zones plenament desenvolupades del planeta. En aquestes àrees, que consisteixen bàsicament en l'Europa Occidental, Amèrica del Nord, Austràlia/Nova Zelanda i el Japó, la construcció durant els últims dos segles dels estats-nació moderns ha comportat un procés d'uniformització de la diversitat lingüística preexistent, en favor de les llengües dominants, triades pel poder com a única o principal. En aquestes condicions, les altres llengües han desaparegut o estan en vies de fer-ho en quasi tots els casos. L'excepció és precisament el català, ja que és, de llarg, entre les que no són la principal d'un estat gran o mitjanament gran, la que té més vitalitat i més parlants. El fet que Andorra sigui un estat que té com a única llengua oficial el català és certament molt important i positiu per aquesta llengua, però la seva condició de microestat fa que no tingui la magnitud suficient per poder assegurar

unes condicions de plena estabilitat per a l'idioma en el conjunt del domini lingüístic, és a dir en el conjunt de l'àrea territorial de llengua catalana. Seguidament presentaré les principals característiques sociolingüístiques d'aquesta àrea territorial del català i posteriorment tractaré de la situació específica d'Andorra.

1.2. Fonts disponibles en aquest moment sobre la situació demolingüística global del català

Abans de començar aquesta presentació de la situació demolingüística global del català, esmentaré breument les fonts disponibles en aquest moment sobre la qüestió. Com a font d'informació de dades demolingüístiques sòlides a nivell de tota l'àrea territorial de llengua catalana només disposem d'un únic conjunt d'enquestes, portades a terme els anys 2003-04. Es tracta de 7 enquestes comparables entre elles, cadascuna efectuada en un dels territoris de llengua catalana.¹ Totes menys una, la corresponent al País Valencià, van rebre el nom d'EUL -Enquesta d'Usos Lingüístics-. Es va procedir a l'explotació individual de cadascuna d'aquestes enquestes² i també, posteriorment, a una anàlisi conjunta de totes elles (Querol –coordinador-, 2007). Em basaré doncs essencialment en aquesta font d'informació en la presentació que faré tot seguit de la situació sociolingüística en el conjunt del domini.

1.3. Situació sociolingüística en el conjunt de les terres de llengua catalana

L'àmbit geogràfic de la llengua catalana és habitat a finals del 2009 per uns 14 milions de persones i s'estén per 4 estats. Per aquest i d'altres motius, la presència social de la llengua en els diferents territoris és molt diversa. Seguidament presentaré algunes de les principals informacions que tenim sobre la situació sociolingüística en el conjunt d'aquesta àrea, basant-me, com a acabo de dir, en dades dels anys 2003-2004. M'ocuparé dels coneixements de català, dels usos lingüístics i de les normes de tria lingüística. Posteriorment em referiré breument a allò que sabem sobre l'evolució sociolingüística de l'àrea en els darrers

aquest darrer aspecte, ha estat el coordinador de l'explotació de les dades de les enquestes EUL de Catalunya i Andorra, i ha estat un dels coautors de l'estudi conjunt de tot l'àmbit lingüístic. En una ponència presentada en ocasió del centenari de l'IEC s'ha ocupat de la història sociolingüística dels territoris de la llengua catalana durant el segle XX, així com del present i el futur del català en el conjunt del seu domini.

1- Són els següents: 1) un estat sobirà, Andorra; 2) tres comunitats autònomes de l'Estat Espanyol: Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià; 3) una Franja propera a Catalunya de la comunitat autònoma de l'Aragó, 4) un departament de França, que anomenem la Catalunya del Nord, i 5) la ciutat de l'Alguer, ubicada a l'illa italiana de Sardenya. Cal tenir en compte que al País Valencià hi ha una zona històricament castellanoparlant que engloba al voltant del 10% de la població.

2- La d'Andorra es va explotar a (Torres –coordinador-, 2006), la de Catalunya a (Torres –coordinador-, 2005), la del País Valencià a (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005), la de les Illes a (Villaverde, 2005), la de la Catalunya del Nord a (Puig, 2007) i la de l'Alguer a (Chessa, 2007)

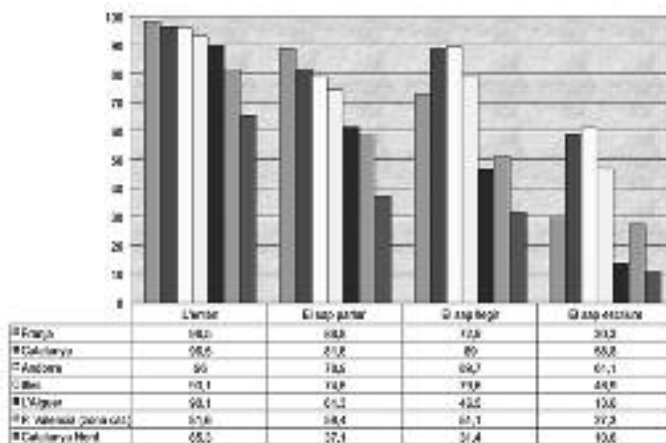
anys, després del 2004, és a dir durant la segona meitat de la primera dècada del segle XXI.

1.3.1. Coneixements de català en el domini

En situacions de contacte de llengües, com la que es dóna en l'àrea analitzada, la determinació del grau de coneixement de cadascuna de les llengües en presència no és senzilla. Perquè una cosa és allò que la persona respon quan se li pregunta si sap parlar una llengua, l'altra és el grau de coneixement que en pugui tenir realment, i una altra és la voluntat o la capacitat pràctica d'emprar-la. Allà on s'ha anat més lluny en l'anàlisi del coneixement del català és en l'explotació de les enquestes EUL abans esmentades. Una de les dades més significatives que va sorgir d'aquesta anàlisi és l'estimació del nombre total de persones que declaraven saber parlar català a finals del 2003, que es concreta en la xifra de 9 milions de persones citada abans. Cal especificar que, a la llum de la informació tractada, aquesta xifra no correspon a la dels que parlen en català quotidianament en la vida social, sinó a la dels que en tenen certs coneixements d'expressió oral. En aquell moment representava aproximadament el 74% de la població del conjunt del domini. Una altra xifra interessant que sorgeix de les enquestes esmentades és que uns 11 milions de persones declaraven entendre el català. Representaven al voltant d'un 90% de la població total.

Aquestes són xifres globals, però, com deia abans, les diferències entre els territoris són molt grans. Per tenir-ne una primera idea, presento el gràfic 1, que ens mostra els coneixements de català en les 4 habilitats lingüístiques estudiades: entendre, saber parlar, saber llegir i saber escriure, en cadascun dels 7 territoris. Es tracta dels resultats de preguntes dicotòmiques, és a dir, de preguntes del tipus "Vostè sap parlar català?", a les quals només es pot respondre "sí" o "no".

Si ens fixem en el rànquing entre els territoris, veiem que és molt diferent en el cas de les habilitats orals, la comprensió i el saber parlar, que en el cas de les escrites, el

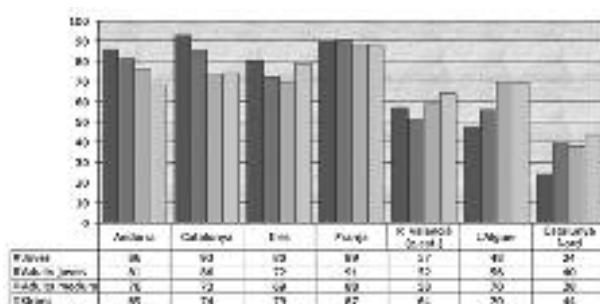
Gràfic 1
Habilitats en català
basades en preguntes
dicotòmiques en
cadascun dels set
territoris. Percentatges.
2003-2004

Font: Elaboració pròpia a partir de Querol (2007: 26) i SPL (2009a: 201). La SPL és la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

saber llegir i el saber escriure. En les orals l'ordre correspon al de la llista del gràfic, és a dir la prelació és la següent: la Franja, Catalunya, Andorra, les Illes, l'Alguer, la zona catalanoparlant del País Valencià i la Catalunya del Nord. El territori amb més coneixements és per tant clarament la Franja d'Aragó. En canvi, en les habilitats escrites, Andorra i Catalunya, amb percentatges molt semblants, queden clarament al capdamunt, seguides de les Illes. Aquest fenomen s'explica perquè la Franja és una zona amb poca immigració històrica, on s'ha mantingut fins avui un ús popular generalitzat del català, però que no té cap mena d'autonomia ni d'oficialitat de la llengua. De fet és l'únic territori catalanoparlant de l'Estat espanyol que no té cap de les dues coses. L'escola no hi és en català, i això fa que quedi enrere en el rànquing de coneixement escrit. Un altre fenomen que ens indica aquest gràfic és que la Catalunya del Nord constitueix, en tot els casos, el territori amb un nivell més baix de coneixements. Aquesta és una dada interessant, que reprendrem quan parlem dels usos.

L'estudi dels coneixements i usos d'una llengua segons l'edat ens dóna informació sobre l'evolució d'aquesta llengua al llarg del temps. El gràfic 2 mostra la capacitat d'expressió oral en català segons l'edat en els diferents territoris.

Gràfic 2
Distribució per edats del saber
parlar català dicotòmic en els
set territoris. Percentatges.
2003-2004

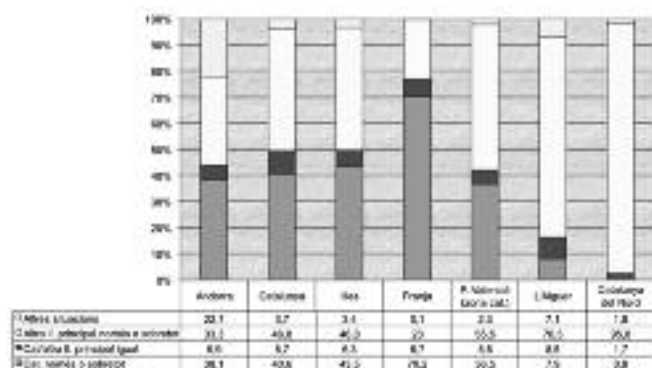
Font: Elaboració pròpia a partir de Querol (2007: 34) i SPL (2009a: 201).

Veiem que, en aquest cas, podem distingir 2 grups de territoris en situacions contraposades, mentre que la resta es troba en una situació intermèdia. Així, a Andorra i Catalunya, el coneixement augmenta amb la disminució de l'edat, és a dir que els més joves en saben més. En canvi, a l'Alguer i la Catalunya del Nord, passa al revés, el coneixement del català bàsicament minva amb la reducció de l'edat. Els més joves en saben menys. El coneixement del català hi és per tant clarament en retrocés. En els territoris restants, en canvi, no es veu una relació clara entre l'edat i el coneixement.

1.3.2. Els usos lingüístics en el domini

L'ésser humà empra la llengua com a instrument de comunicació en la major part de les seves interaccions amb altres persones i, per tant, els usos lingüístics, també denominats funcions lingüístiques, són nombrosos i diversificats. Per conèixer a fons l'ús d'una llengua en un territori multilingüe cal examinar un gran ventall d'aquestes funcions. Com que aquí no puc tractar la qüestió de manera exhaustiva, m'ocuparé només d'un ús lingüístic, el familiar, que és decisiu per explicar el funcionament sociolingüístic d'una societat. Alguns dels motius de la importància d'aquest ús són que és en el si de la família on es determina la llengua inicial dels individus, és a dir la primera llengua parlada, i que es tracta d'un àmbit en el qual gran part de la població porta a terme la major part de les seves interaccions socials. M'ocuparé per tant de l'ús familiar, com a indicador de l'ús en general.

Les enquestes del 2003-2004 ens han permès també de fer una estimació del nombre total de persones que en aquell moment parlaven català a la llar on residien. Van resultar ser prop de 5 milions els que tenien un ús prioritari del català, i al voltant d'un milió més els que l'empraven de manera paritària amb una altra llengua, bàsicament el castellà. Tal com ja he dit abans, les situacions sociolingüístiques dels 7 territoris són molt diverses i per tant, com el cas anterior, caldrà examinar l'ús en cadascun d'ells. Es pot veure aquesta informació en el gràfic 3, que mostra l'ús lingüístic a la llar de cada zona. Aquí els territoris es divideixen clarament en dos grups.

Gràfic 3
Llengua a la llar actual en
els 7 territoris. 2003-2004

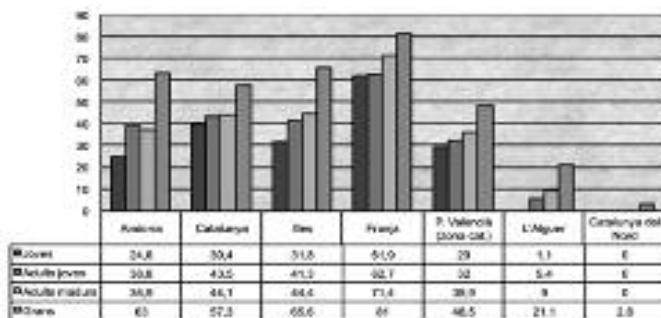
L'altra llengua principal és el francès a la Catalunya del Nord, l'italià a l'Alguer i el castellà a la resta de territoris.

Font: Elaboració a partir de Torres (2007: 42) i SPL (2009a: 186).

L'un està format per l'Alguer i la Catalunya del Nord, en els quals l'ús a la llar és residual, inferior al 8%, mentre que l'altre grup el componen les 5 contrades restants, en totes les quals el català és emprat per un percentatge apreciable de la població, superior al 35%. La diferència entre les situacions sociolingüístiques de cadascun d'aquests grups és important. El gràfic mostra també clarament que l'únic territori amb una majoria forta d'ús del català en família és la Franja, en consonància amb el fet de tenir un coneixement oral més elevat, tal com hem vist abans.

Com en l'apartat anterior, per obtenir una mica més d'informació sobre la qüestió, examinarem l'encreuament de l'ús familiar amb la variable edat. En podem veure els resultats en el gràfic 4.

Gràfic 4
Ús prioritari del català
a la llar actual segons
l'edat, en els 7 territo-
ris. 2003-2004.
Percentatges

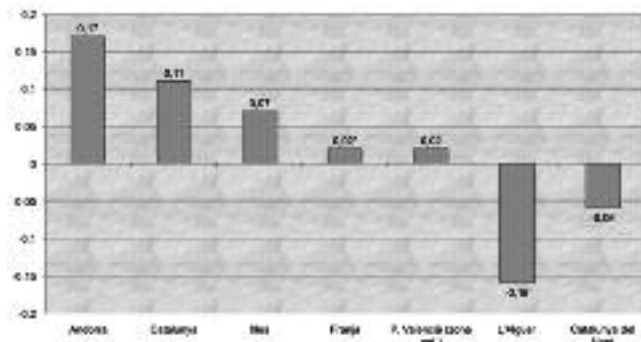

Font: Torres (2007: 47)

En aquesta ocasió la diferència substancial entre els dos grups de territoris esmentats se'n fa ara encara més evident. A l'Alguer i la Catalunya del Nord veiem que no sols s'hi empra molt menys el català sinó que els que l'empren són gairebé tots gent gran. Per tant, el català s'hi troba en una situació de greu retrocés, que és més accentuat en el cas de la Catalunya del Nord, on els pocs que empren el català en família són tots gent gran. En els altres 5 territoris, ja hem vist abans que la situació és clarament més bona, però l'examen del gràfic ens indica que a tot arreu, amb més o menys intensitat, l'ús també retrocedeix amb la disminució de l'edat. Cal tenir en compte, tanmateix, que el motiu d'aquest retrocés no és el mateix en cada lloc, i que aquesta diferència és important de cara al futur de la llengua. La davallada es pot deure a que els propis parlants inicials de català vagin deixant de parlar-lo, i llavors ens trobem davant un greu procés de substitució lingüística, o bé la reducció de l'ús amb la disminució de l'edat es pot deure a la immigració. Aquest darrer cas és lògicament menys greu per a la llengua, ja que el percentatge global de parlants pot baixar, però aquests en mantenen l'ús i segueixen transmetent-la als fills. A l'Alguer i a la Catalunya del Nord ens trobem evidentment en el primer cas, és a dir en un procés avançat de substitució. En canvi a Andorra, Catalunya i les Illes les dades existents ens indiquen que el motiu del retrocés és bàsicament la immigració. Aquesta reducció general de l'ús amb la disminució de

l'edat és negativa per a la llengua, però no representa una amenaça greu immediata en la major part del domini.

Una altra qüestió, íntimament lligada a l'ús familiar, que és decisiva per a l'evolució d'una llengua, és la transmissió lingüística intergeneracional. És a dir, la mesura en la qual la llengua és transmesa, o no, de pares a fills. Aquest procés es pot mesurar de diverses maneres. La manera com es va fer en l'explotació de les enquestes esmentades del 2003-2004 és comparant el percentatge d'ús de la llengua amb els progenitors i amb els fills, concretament restant el primer del segon. En resulta un índex que vaig anomenar ITI, Índex de Transmissió Intergeneracional, que evoluciona de -1 a +1. L'ITI del català és l'ITIC. La manera d'interpretar aquest índex és la següent: un ITIC del 0,10, per exemple, vol dir que, entre les persones que tenen fills, hi ha un progrés del català del 10%, sobre el total de la població estudiada, quan passem de la llengua amb els progenitors a la llengua amb els fills. El gràfic 5 mostra els ITIC dels 7 territoris.

Gràfic 5
Índex de transmissió familiar del català (ITIC) en els 7 territoris. 2003-2004

*Aquest ITIC no és significatiu estadísticament

Font: Torres (2007: 47)

Aquest gràfic mostra també d'una forma clara la diferència entre els dos grups esmentats de territoris. A l'Alguer i a la Catalunya del Nord l'índex és negatiu, la qual cosa vol dir que hi ha clarament més persones que han parlat català amb els seus progenitors que no pas que el parlen amb els seus fills. O sigui que hi ha molta gent de llengua inicial catalana que ha renunciat a parlar-hi amb els seus

fills. El que ha passat és que s'ha produït bàsicament la ruptura de la transmissió intergeneracional del català, la qual cosa constitueix un esdeveniment molt negatiu per al futur d'una llengua. Aquesta ruptura és el motiu principal del baix nivell dels coneixements i de l'ús que hem trobat en aquests dos territoris, així com del seu fort retrocés. D'altra banda, també veiem que en les altres 5 zones aquesta ruptura no s'ha produït, i per tant la transmissió del català entre els que el tenen com a llengua inicial és generalitzada. Altra cosa són els guanys obtinguts en aquesta transmissió, que són diferents segons els territoris. Veiem amb claredat que Andorra és el que té un progrés intergeneracional del català més potent, per tant podem dir que el català hi té més vitalitat. De fet si examinem el nivell d'autogovern dels diferents territoris, ens adonem que té una relació directa amb la vitalitat del català, mesurada de la manera esmentada. Així, la vitalitat del català més alta correspon a Andorra, que és un estat sobirà i, per tant, té més autogovern, mentre que el territori amb vitalitat més baixa entre els 5 en millors condicions és la Franja, que no disposa de cap autogovern, ni tan sols d'una unitat administrativa que l'englobi. I això que la Franja és, com hem vist, la zona on el percentatge d'ús oral és més alt, de llarg, mentre que a Andorra aquest percentatge és molt més baix. I els altres territoris també encaixen en aquesta prelació. Catalunya, per exemple, té un grau d'autonomia més elevat que les Illes i el País Valencià, per això està en el segon nivell del rànquing pel que fa a l'ITIC. El grau d'autogovern és més útil, doncs, per explicar la vitalitat d'una llengua en un territori que no pas les condicions demolingüístiques d'origen, tot i importància que tenen.

L'examen que acabem de fer de l'ús familiar en els diferents territoris mostra que n'existeixen dos grups. D'una banda, l'Alguer i la Catalunya del Nord, que es troben en un clar procés de substitució lingüística, bàsicament perquè s'ha trencat la transmissió intergeneracional del català, i d'altra banda, els restants 5 territoris, en els quals es manté bàsicament aquesta transmissió. En tots 7 es

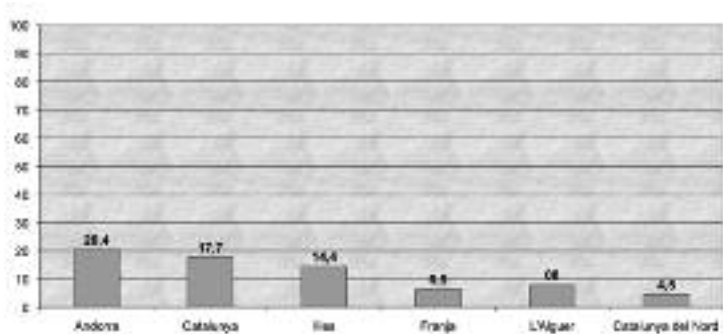
produeix una certa reducció de l'ús amb la disminució de l'edat, però en els dos del primer grup es deu a un retrocés entre els parlants inicials de la llengua, mentre que entre els 5 restants es produeix sobretot a causa d'una important immigració. D'altra banda, resulta que, com més autogovern té un territori, més vitalitat hi té la llengua.

1.3.3. *Les normes de tria lingüística*

Les normes de tria lingüística són aquelles regles de conducta, normalment inconscients, que, en una societat multilingüe, ens indiquen quina llengua hem de parlar en cada circumstància. Són normes que s'han instaurat en un moment històric, atenent a les coordenades de l'època, però que, una vegada integrades en el conjunt travat de pràctiques que sustenten la interacció social, es poden mantenir vigents molt de temps després de la desaparició de les circumstàncies que les van posar en marxa. Aquestes normes poden ser més favorables a una o altra llengua de les presents en el territori, ja que depenen del valor social relatiu que té cadascuna. En el cas del català, a causa de la situació de desavantatge en que es troba en general, són més favorables a l'altra llengua principal. A més, han anat esdevenint més desfavorables al català durant el segle XX, en part perquè la població de llengua catalana ha anat aprenent la llengua dominant, que és el castellà en la major part de l'àrea lingüística. Aquestes normes de tria determinen en bona part el percentatge de converses que es produeixen en cadascuna de les llengües presents, i per tant són decisives per al present i futur de qualsevol idioma en situació de contacte amb un altre. Un canvi d'aquestes normes que fos favorable al català augmentaria molt el seu ús i facilitaria en gran manera la seva adopció per part dels parlants inicials d'altres llengües. Per això, les entitats, públiques o privades, que treballen en favor d'aquesta llengua, han endegat campanyes amb aquest objectiu, en diverses ocasions. A Andorra és probablement on se n'han fet més. En les enquestes esmentades del 2003-2004 també es van fer algunes preguntes relatives a aquestes normes

de tria i per tant tenim alguna informació empírica sobre la qüestió. Aquí parlaré dels resultats d'una d'aquestes preguntes, potser la més significativa. Mesura el grau de manteniment del català en les converses amb persones que parlen una altra llengua. Es tracta de la pregunta següent: "Si vostè s'adreça a una persona en català i li respon en castellà –o l'altra llengua principal del territori, vostè generalment que fa?" Cal contestar bàsicament si segueix en català o canvia a l'altra llengua. Les respostes en 6 dels 7 territoris es troben en el gràfic 6.

Gràfic 6
Mantenidors del català en cas d'adreçar-se a algú en aquesta llengua i que la resposta sigui en l'altra principal del territori. Percentatges a sis territoris. 2003-2004

Font: Elaboració pròpia a partir de Villaverde (2007: 165) i SPL (2009a: 190).

Tal com podem veure, més del 79% de la població de cada territori declara seguir la norma de subordinació a l'altra llengua principal en les converses. I és a Andorra i a Catalunya on hi ha més proporció de la població que diu trencar aquesta norma de subordinació, en consonància amb la major vitalitat de la llengua que hi hem trobat anteriorment. En aquests dos territoris, i probablement també a les Illes, el percentatge dels que diuen emprar una norma més favorable al català, tot i ser minoritari, representa un gruix de població prou important perquè l'impacte de la seva actitud es noti en la realitat sociolingüística. Cal tenir en compte que en cada cas individual, el trencament de la norma de subordinació comporta un augment de les converses en català en l'entorn de l'individu. Per tot plegat, la manera com canvien aquestes normes de tria és important per a la llengua. Per això és convenient que se'n vagi fent un seguiment.

1.3.4. Resum de la situació sociolingüística del domini els anys 2003-04

S'ha revisat la situació sociolingüística en el conjunt del domini els anys 2003-2004 i s'han trobat algunes informacions significatives. Una d'elles és que els coneixements orals de català són prou notables, ja que més dels dos terços de la població declaren saber-lo parlar i la gran majoria diu entendre'l. En canvi l'ús de la llengua és menys generalitzat, tot i que un grapat de milions de persones el tenen com a llengua familiar. Pel que fa a la transmissió intergeneracional, la gran majoria dels parlants inicials de català el mantenen amb els fills; de fet globalment hi ha més gent que parlen català amb els fills que no pas amb els progenitors. Una altra informació interessant és que les diferències entre territoris són importants, sobretot perquè dos d'aquests, que no són dels més poblats, es troben en un procés avançat de substitució lingüística. També s'ha vist que les normes de tria de llengües, que de fet constitueixen una manifestació del valor social dels diferents idiomes existents en un territori, són decisives per al present i el futur del català.

1.4. Evolució sociolingüística durant el segon lustre del segle XXI

Una vegada presentada la situació sociolingüística del conjunt del domini del català el 2003-2004, a partir de l'única font que ens dóna informació sobre tot aquest àmbit, passo a fer algunes consideracions sobre l'evolució durant la resta de la primera dècada del segle, basant-me en algunes dades parcials disponibles. De fet, només hi ha un territori del qual tinguem ara mateix dades sociolingüístiques posteriors al 2005. Es tracta de Catalunya. Serà doncs a partir d'aquestes dades i de certes altres informacions, bàsicament demogràfiques, que faré alguns comentaris sobre l'evolució sociolingüística durant la segona meitat d'aquesta dècada en el conjunt del domini.

Les fonts d'informació sobre la situació a Catalunya a finals de la present dècada que emprarem són principalment

dues. En primer lloc, una nova enquesta de la sèrie EUL, denominada EULP08, efectuada el 2008 (SPL, 2009a i 2009b); i en segon lloc, una enquesta demogràfica amb algunes preguntes lingüístiques portada a terme per l'Idescat, l'Institut d'Estadística de Catalunya, el 2007, denominada ED07 (Idescat, 2009).

En general, podem dir que el factor que més ha contribuït al canvi sociolingüístic en l'àrea del català durant el segon lustre del segle és l'arribada d'una forta immigració. Concretament els tres territoris més poblats, Catalunya, el País Valencià i les Illes, han rebut durant tota la dècada una important quantitat de nous immigrants, provinents de diverses regions del món. Així com l'anterior gran immigració que havia tingut lloc a Catalunya i altres territoris, els anys 50, 60 i 70 del segle passat, venia de zones castellanoparlants de la península ibèrica, aquesta d'ara és originària del món sencer. De l'Amèrica del Sud n'ha arribat un percentatge important, però també del Magreb, de l'Àfrica Subsahariana, de l'Europa de l'Est i de la més propera, de la Xina, del Pakistan i d'altres zones. És una immigració policroma, d'origens, cultures, llengües, tradicions i religions, diverses. Es tracta d'un efecte més d'aquesta globalització del món en la qual ens trobem immersos. Cal tenir en compte, a més, que la composició segons l'origen d'aquesta població immigrada és diferent, no sols en cadascun dels tres territoris esmentats, sinó en cadascuna de les seves regions i comarques. A Barcelona han arribat molts sud-americans, però a la regió de Girona hi ha probablement més àrabs, a la comarca de l'Osona hi ha sobretot amazics, és a dir berbers, provinents del Marroc, i al Nord del País Valencià hi ha sobretot romanesos. Probablement enlloc d'Europa hi ha hagut una immigració relativament tan important durant aquesta dècada. Més de 2 milions de persones han arribat a les terres de llengua catalana al llarg del decenni. I concretament en els dos territoris més poblats, és a dir Catalunya i el País Valencià, al principi de la dècada hi havia un percentatge de població estrangera inferior a la mitjana dels països europeus propers i ara hi és superior.

Una immigració d'aquesta magnitud comporta inevitablement canvis importants en la situació sociolingüística. D'entrada, és inevitable que es produeixi una reducció percentual de l'ús del català, ja que òbviament es tracta d'una població que no és de llengua catalana i que en els primers temps d'arribada en molts pocs casos adopta aquesta llengua com a prioritària. Dit d'una altra manera, l'agregació d'un nombre important de nous habitants no parlants de català ha de comportar necessàriament una reducció del percentatge d'ús. En el cas de Catalunya, les dades existents ho confirmen. Així, sembla que, per exemple, entre el 2003 i el 2008, el català ha passat de ser la llengua habitual, sola o compartida, del 50,7% de la població adulta a ser-ho del 47,6% (SPL, 2009a: 172). Davallades d'aquest tipus es deuen haver produït també al País Valencià i a les Illes.

Un dels elements que juguen en contra del català és que, en general, a causa de les condicions de precarietat en què es troba aquesta llengua, més o menys accentuades segons els territoris, l'idioma necessari de manera immediata per a la supervivència social dels que arriben és el castellà. Un percentatge important dels nouvinguts, els sud-americans, ja el coneixen, i els altres es troben en la necessitat d'aprendre'l. Així, tenim dades segons les quals el 2007, a Catalunya, el 86% dels estrangers saben parlar en castellà, mentre que només el 31% saben parlar en català (Idescat, 2009). I aquests percentatges es refereixen a tota la població del territori, inclosos els infants, que a l'escola aprenen el català i en català. Pel que fa als adults, després d'haver après el castellà, amb el temps, poden o no aprendre també el català. Depèn dels ambients socials als quals hagin arribat i del seu propi bagatge. Però majoritàriament és en una segona fase. D'altra banda, l'aprenentatge del català no comporta necessàriament que esdevingui la llengua habitual, sola o compartida. Només una part dels que l'aprenen arriben a fer aquest pas. Un cas emblemàtic en aquest sentit és el de Najat El Hachmi, de família amazic del Marroc i arribada a Vic de petita, que el 2007 va rebre el guardó

literari més dotat en català, el Premi Carlemany, aquí a Andorra. Però perquè es produeixi aquesta assumpció del català s'han de donar una sèrie de circumstàncies que en molts casos no es donen.

És clar, doncs, que s'ha d'haver produït necessàriament una disminució dels percentatges d'ús del català en el domini, a causa de la gran immigració rebuda en els territoris més poblats. D'aquesta constatació es deriva una pregunta de gran importància per a l'evolució de la llengua, i és la següent: el canvi demogràfic esmentat pot haver comportat una disminució del nombre de parlants habituals del català? Per contestar a la pregunta, cal recordar una qüestió bàsica que hem esmentat en parlar de la situació el 2003-04, i és que en tots els territoris hi ha una relació negativa entre l'ús del català i l'edat, és a dir que en baixar l'edat baixa l'ús, encara que de manera diferent i per motius diversos segons les zones. Això comporta una lenta pressió a la baixa sobre el nombre de parlants, amb independència del fenomen migratori, que a Andorra i Catalunya es pot veure contrarestada per processos en sentit contrari, com és el creixement del català de manera intergeneracional, però en altres territoris no. En el cas de Catalunya, que és d'allà on tenim dades recents, aquesta compensació sembla efectivament haver-se produït, ja que el nombre dels que declaren parlar habitualment el català, sol o acompanyat, més aviat creix lleugerament, tal com s'ha vist. El fet que les dades recents també ens indiquin que el creixement intergeneracional del català continua produint-se deu haver ajudat a aquesta compensació. Però en un territori com el País Valencià l'inferior valor social de la llengua fa més difícil que l'esmentada compensació es produeixi. I es tracta del segon territori més poblat. Caldrien dades recents sobre aquesta zona per saber-ne més sobre l'evolució del nombre de parlants habituals de català en el conjunt del domini.

Si ens fixem ara en el coneixement declarat de la llengua entre la població adulta de Catalunya, l'evolució és més favorable que en relació a l'ús. Així ens ho indica la

comparació entre les enquestes EUL del 2003 i del 2008 (SPL, 2009a: 201), segons la qual ha crescut apreciablement, clarament més que en el cas de l'ús, el nombre dels que declaren poder expressar-se oralment en català. Cal creure, per tant, de manera estimativa, que la xifra emblemàtica que hem esmentat abans dels 9 milions que diuen poder parlar català, no es deu haver reduït, ja que, encara que en el territori gran més problemàtic, el País Valencià, hagués baixat una mica el nombre, aquesta disminució quedaria compensada per l'augment a Catalunya. És interessant fer notar que, entre la població adulta d'aquesta darrera contrada, sembla que més del 80% de l'augment dels que declaren saber parlar català correspon a immigrants estrangers (SPL, 2009a: 201), per tant des d'aquest punt de vista concret la immigració ha expandit el català.

Un altre factor determinant de la situació i de l'evolució sociolingüística és, tal com s'ha vist abans, el conjunt de les normes de tria lingüística, és a dir de les regles que regeixen la tria de les llengües en la vida social. En aquest aspecte, també tenim informacions recents de Catalunya (SPL, 2009b). Es tracta de dades menys concloents que les anteriors, ja que en el moment d'escriure aquestes ratlles només he pogut tenir accés a una part de la informació, però tanmateix en puc dir alguna cosa. Concretament, les dades disponibles em permeten dir que en general no sembla haver augmentat el nombre dels que mantenen el català quan se'ls parla en una altra llengua en la vida social, la qual cosa indica probablement que les normes de tria lingüística no han evolucionat de manera favorable al català. En els altres territoris, com poden haver evolucionat les coses en aquest aspecte? En el cas d'Andorra, que, segons hem vist, és el territori amb una vitalitat del català més alta, i en el qual aquest tema va ser tractat en l'enquesta EUL del 2004, seria d'una gran utilitat poder veure com ha evolucionat la qüestió. A les zones restants, amb una vitalitat de la llengua inferior, difícilment hauran millorat aquestes normes si a Catalunya no ho han fet. El tema continua sent, doncs, un repte

pendent per a tots aquells a qui preocupa el futur del català. En resum, l'evolució del català durant el període posterior a l'anàlisi feta el 2003-04 ha estat fortament condicionada per la gran immigració provinent de diferents llocs del món que ha continuat arribant, almenys en els territoris més poblats del domini. El nombre de persones que declaren saber parlar català probablement no ha baixat dels 9 milions que havíem trobat el 2003-2004, però en canvi l'ús no sembla haver evolucionat de la mateixa manera. No sols hi ha hagut una disminució dels percentatges d'ús, sinó que també es pot haver produït una petita reducció del nombre global de parlants habituals, a causa de l'evolució al País Valencià. És probable, per tant, que l'important creixement del nombre de parlants habituals de català que es va produir al llarg del segle XX, no hagi continuat durant el segon lustre del present segle. Pel que fa a les normes de tria lingüística, la situació no ha millorat respecte al panorama descrit els anys 2003-04. Per dir-ho de manera més sintètica, la immigració en primer lloc i la problemàtica sociolingüística del País Valencià en segon lloc són probablement els elements que més han incidit en l'evolució demolingüística del domini durant el segon lustre del present segle.

1.5. El futur del català en general

De manera més general, podem dir que, actualment, el català és una llengua parlada per un nombre considerable de persones, que té un grau elevat de vitalitat en la major part del seu domini, i que és transmesa als fills per la gran majoria dels que la tenen com a llengua inicial, així com per bastants que no la hi tenen. Una llengua que és la única oficial d'Andorra i que és cooficial en els territoris més poblats del domini. Una llengua en la qual hi ha cada vegada més persones alfabetitzades. Però és també una llengua que en els últims anys ha disminuït el seu percentatge de parlants habituals sobre la població total, una llengua que, per motius diversos, veu reduït el seu ús a mesura que minva l'edat, una llengua el futur de la qual està subjecte a diferents incògnites, i una llengua que es troba en

una situació molt diferent segons els territoris. Després d'haver examinat la situació sociolingüística del domini els anys 2003-2004 i haver presentat algunes dades parcials relatives a l'evolució de llavors ençà, podem considerar que els principals factors que condicionen el present i el futur de la llengua en cada zona són 4: el grau d'autogovern, la immigració, el coneixement de la llengua i les normes de tria lingüística. Aquest darrer factor, que és una manifestació del valor social de la llengua, és en darrer terme el més determinant, ja que unes normes de tria clarament favorables a un idioma fan molt difícil el seu retrocés. El que passa és que els altres tres factors, sobretot el grau d'autogovern, condicionen fortament el valor social de la llengua. Per això tots 4 són importants. Serà tenint en consideració aquests elements fonamentals que es podrà fer front als reptes que comporta treballar pel manteniment del català en les pròximes dècades.

2. El català a Andorra

Tal com s'acaba de veure, Andorra ocupa un lloc molt especial entre les terres de llengua catalana. Bàsicament, perquè és l'única que constitueix un estat sobirà i que té el català com a llengua oficial exclusiva. Això comporta que la vitalitat d'aquesta llengua hi sigui la més alta dels 7 territoris, tal com ho mostren les dades vistes segons les quals el progrés intergeneracional del català hi és més elevat (gràfic 5) o el percentatge de manteniment en les converses més important (gràfic 6). Malgrat que Andorra no estigui entre els que tenen un percentatge més alt de català com a llengua inicial o familiar (gràfic 3). Però també cal dir que aquesta vitalitat relativament elevada de que gaudeix el català a Andorra no assegura l'estabilitat de la seva presència social, tal com mostren les enquestes efectuades pel Govern entre el 1995 i el 2004 (Servei de Política Lingüística, 1996 i 2006; González-Casallo & Granada, 2007), període durant el qual els percentatges d'ús del català van disminuir. Aquest seria una mica el resum molt succint de la situació del català a Andorra, a la llum de les informacions sobre el conjunt

del domini que acabem de presentar i de les 3 enquestes andorranes esmentades. Partint de les dades disponibles en aquest moment sobre el país, les últimes de les quals daten del 2004 (Torres –coordinador-, 2006; González-Casallo & Granada, 2007), m'ocuparé d'alguns aspectes de la situació sociolingüística d'Andorra que complementen les dades exposades.

2.1. Segmentació sociolingüística de la població adulta d'Andorra

Presento seguidament una segmentació sociolingüística de la població adulta d'Andorra, elaborada per aquesta exposició, que pot ser útil, em sembla, per mostrar alguns aspectes fonamentals de la qüestió. Es tracta d'un repartiment de la població que té en compte dos variables, d'una banda el coneixement de català, i de l'altra el comportament lingüístic, és a dir la manera com es practiquen les normes de tria lingüística. Permet visualitzar de forma bastant clara com es reparteix la població andorrana pel que fa al seu allunyament o proximitat a la llengua catalana. S'han elaborat altres segmentacions sociolingüístiques de la societat andorrana, com la de Natxo Sorolla que s'inclou en aquest volum, però no tenen les mateixes característiques que la que jo ara presento. Per elaborar la meua proposta, he utilitzat els resultats de 6 preguntes, sobre comportaments lingüístics i coneixements de català. A més, he tingut en compte una dada observada, que és la llengua emprada per l'enquestat en l'entrevista en que s'ha fet l'enquesta.

Presentaré en primer lloc cadascun dels segments socials que proposo, del més proper al català al més allunyat, i posteriorment mostraré un gràfic amb els percentatges que representen.

Segmentació de la població adulta d'Andorra segons comportament lingüístic i coneixements de català. 2004

Segment 1-Mantenidors permanents del català

Són els que declaren que mantenen el català tant amb els amics de llengua castellana com quan comencen una

conversa en aquesta llengua i se'ls contesta en una altra. El percentatge resultant coincideix amb el d'aquells que declaren parlar el català més del 90% del temps.

Segment 2-Mantenidors parcials del català

Són els que declaren que mantenen el català, o bé quan comencen una conversa en aquesta llengua i se'ls contesta en una altra, o bé amb els amics de llengua castellana, però no practiquen els dos capteniments simultàniament.

Segment 3-No mantenidors que prefereixen el català

Són els que parlen en català a l'entrevista de l'enquesta i l'empren de manera prioritària en adreçar-se a un desconegut, però declaren que no el mantenen en les converses

Segment 4-No mantenidors que prefereixen el castellà

Són els que parlen en català a l'entrevista però no s'adrecen de manera prioritària en aquesta llengua a un desconegut

Segment 5-Parlants de català sense fluïdesa

En l'entrevista, parlen català barrejat amb alguna altra llengua.

Segment 6-Entenedors de català que no el parlen

Són els que no parlen català, ni fluidament ni no fluidament, a l'entrevista, i que declaren entendre'l.

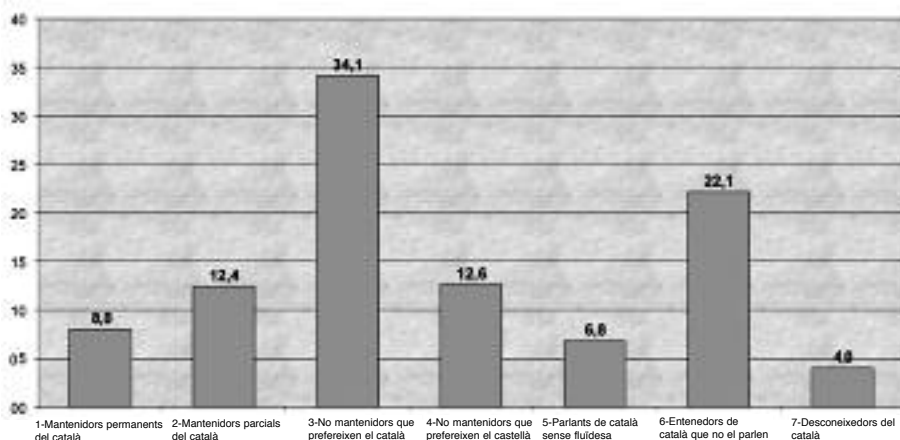
Segment 7-Desconeixedors del català

Són els que declaren no entendre el català.

Els 7 segments es poden agrupar en dos blocs. El primer bloc inclou els segments de l'1 al 4, tots ells integrats per persones que parlen fluidament el català. Aquests segments es diferencien entre ells segons el grau de manteniment que es fa d'aquesta llengua en les interaccions socials. El segon grup inclou els segments del 5 al 7, formats per persones que no parlen català amb fluïdesa i que, per tant, no poden ser mantenidors de la llengua. Aquests segments es diferencien segons el grau de coneixement de català dels seus integrants.

Una vegada presentats els diversos segments socials, podem veure en el gràfic 7 el percentatge que representa cadascun sobre el total de la població adulta d'Andorra.

D'esquerra a dreta passem dels segments més propers al català als més allunyats. Veiem que els *Mantenidors*

Gràfic 7
Segmentació de la població adulta d'Andorra segons el comportament lingüístic i els coneixements de català. Percentatges. 2004

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'enquesta EUL Andorra 2004

permanents del català són un percentatge reduït, el 8%, però cal tenir en compte que fan una funció sociolingüística clau, multiplicadora de l'ús de la llengua. Tot augment, per moderat que fos, d'aquest percentatge, tindria una repercussió molt positiva pel català. Pel que fa als *Mantenidors parcials*, són persones que estan convençudes que cal mantenir el català en les interaccions socials, però no sempre ho practiquen. Son els més susceptibles de ser convençuts per passar a ser *Mantenidors permanents*. Si passem al n.3, els *No mantenidors que prefereixen el català*, resulta que és el segment més gran, que constitueix més del terç de la població total. Es tracta, per tant, d'un sector social central, que és majoritari entre els catalanoparlants inicials. Les seves actituds lingüístiques són una combinació de preferència bàsica pel català i d'interiorització acrítica de la norma de subordinació al castellà, combinació que constitueix un factor central explicatiu de la situació actual del català a Andorra. Una situació que no comporta un retrocés de l'ús entre els parlants de la llengua, però que tampoc comporta l'estabilització d'aquest ús en el conjunt de la societat, sobretot perquè aquest tipus d'actituds lingüístiques no permeten mantenir els percentatges dels que empen el català quan hi ha una constant immigració. El segment 3 és, per tant, un sector a tenir molt en compte en qualsevol anàlisi de la situació sociolingüística.

Els segments restants estan més allunyats d'una pràctica lingüística favorable al català. Els *No mantenidors que prefereixen el castellà*, per una actitud emocional bàsica i els restants grups per manca de coneixements suficients de la llengua. Entre els integrants dels 3 darrers grups, tot el que es faci per millorar el seu coneixement de català ajudarà a augmentar la presència social de l'idioma. Aquesta segmentació que acabo de proposar és una manera de visualitzar de forma resumida i succinta algunes qüestions fonamentals que expliquen l'actual situació sociolingüística d'Andorra, enfocada des del punt de vista dels usos privats o interpersonals. Per concloure la meua exposició, presentaré unes breus reflexions sobre el valor social de la llengua catalana a Andorra.

2.2 – El valor social del català a Andorra

El valor social d'una llengua constitueix el factor més determinant de la seva situació sociolingüística i de les seves possibilitats de futur. Podem considerar que el valor social d'una llengua A, en un territori i un moment donats, és el grau en el qual els parlants d'aquesta llengua la senten emocionalment com la més idònia per ser emprada en tota circumstància en aquell territori. Perquè és la històrica i pròpia d'aquella contrada, o per altres motius. Però de vegades en un moment donat apareix en el territori una llengua forana B, que va sent progressivament més emprada, fins que arriba a ser lingua franca en les relacions interpersonals, és a dir la llengua emprada en cas de dubte, la llengua no marcada. Llavors disminueix el valor social de la llengua autòctona A i les normes de tria esdevenen més favorables a la llengua forana B. És la situació, pel que fa a l'ús col·loquial, en que es troba el català com a llengua A autòctona a Andorra. A aquesta situació s'hi ha arribat per diferents motius. Un d'ells és una immigració no catalanoparlant important en termes relatius sostinguda durant molts anys, la qual ha comportat que actualment el català no sigui la llengua inicial majoritària de la població. Un altre motiu podria ser una mena d'efecte imitació de les normes de tria lingüística

Bibliografia

Acadèmia Valenciana de la Llengua (2005): *Llibre blanc de l'ús del valencià-I. Enquesta sobre la situació social del valencià*. 2004, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, Col. Recerca, 2. <http://www.avl.gva.es/img/Edicions-Publicacions/Publicacions/Blanc.pdf>

Chessa, Enrico (2006): *Estadística sobre els usos lingüístics a l'Alguer: Llengua i societat a l'Alguer en els inicis del segle XXI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Estudis, 10. Institut d'Estadística de Catalunya (2009): *Enquesta Demogràfica 2007*, Dades a: <http://www.idescat.cat/cat/poblacio/poblestudis.html>

González-Casallo, Javier; Meritxell Granada (2007): "Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra", dins *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 19, Benicarló, Edicions Onada, pp. 221-239.

Puig, Gentil (2007) "Dossier. Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord" dins *Aïnes Noves* 1, març 2007, Col·lecció sete/cat, Premses Universitàries de Perpinyà.

Querol, Ernest (coordinador); Enrico Chessa; Natxo Sorolla; Joaquim Torres i Pla; Joan-Albert Villaverde, (2007): *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l'inici del segle XXI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de Política Lingüística, Estudis, 12.

Querol, Ernest (2007), "Capítol 2. Les habilitats lingüístiques en català", dins *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l'inici del segle XXI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Vicepresidència del Govern, Secretaria de Política Lingüística, Estudis, 12, pp. 25-40.

Secretaria de Política Lingüística (2009a): *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008* (dades bàsiques), Barcelona, Generalitat de Catalunya, Secretaria de Política Lingüística i Institut d'Estadística de Catalunya.

-(2009b): *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008*, dades a <http://idescat.cat/p/eulp2008>

Servei de Política Lingüística (1996): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*, Andorra, Govern d'Andorra, Ministeri de Turisme i Cultura.

-(2000): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*, Andorra, Govern d'Andorra, Ministeri de Turisme i Cultura.

Torres, Joaquim (coordinador); F. Xavier Vila i Moreno; Albert Fabà; Vanesa Bretxa i Riera (2005): *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Secretaria de Política Lingüística, Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana, Estudis, 8.

Torres i Pla, Joaquim (coordinador); F. Xavier Vila i Moreno; Albert Fabà; Vanesa Bretxa i Riera; Natxo Sorolla; Miquel Àngel Pradilla Cardona (2006). *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra 2004. Llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència. Secretaria de Política Lingüística. Publicacions de la Secretaria de Política Lingüística, Estudis, 9.

Torres i Pla, Joaquim (2007), "Capítol 3. L'ús familiar i la transmissió lingüística intergeneracional", dins *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l'inici del segle XXI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de Política Lingüística, Estudis, 12, pp. 41-63.

Villaverde, Joan Albert (2005): «L'enquesta sociolingüística 2003. Principals resultats» *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 18, Benicarló, Edicions Onada, p.63-96.

Villaverde i Vidal, Joan-Albert (2007), "Capítol 6. Comportament dels grups lingüístics i representacions sobre la llengua", dins *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l'inici del segle XXI*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Vicepresidència del Govern, Secretaria de Política Lingüística, Estudis, 12, pp. 143-182.

desfavorables al català generades en altres territoris del domini, a causa de la marginació imposada a la llengua en aquelles contrades per règims no democràtics. En qualsevol cas, si, com hem vist, el català és especial entre les llengües del món, jo diria que les circumstàncies específiques del català a Andorra també són úniques. Perquè Andorra és un estat, però no és un estat gran, és un microestat. Perquè el català hi és la única llengua oficial, però gran part de la població no el té actualment com a llengua inicial. Perquè la llengua oficial d'Andorra és la pròpia d'un grapat de milions de persones, però només a Andorra és la única llengua oficial. Aquests són alguns dels contrastos que fan que el català a Andorra sigui probablement un cas únic al món. Això em porta a pensar que les possibilitats i la manera de potenciar el valor social del català a Andorra també poden ser úniques, i per tant la recerca en aquest camp pot ser molt fructífera. Constatem que la Universitat d'Andorra va agafant més gruix i que es van fent investigacions, també en el camp de la llengua, com mostren alguns dels altres treballs d'aquest volum. Trobo molt encertat aquest camí. A part d'anar mantenint al dia les dades demolingüístiques i explotar-les a fons des d'un punt de vista quantitatiu, també és interessant fer recerques qualitatives sobre el valor social del català i la manera d'augmentar-lo, ja que això representaria trobar la forma de millorar les normes de tria lingüística. Per acabar, podem dir que el català a Andorra es troba sotmès a una sèrie de condicionaments que fan difícil aconseguir de forma immediata una recuperació dels seus percentatges d'ús social, però el treball conjunt de l'Administració, els centres de recerca i la població sensibilitzada trobarà sens dubte la manera d'anar aconseguint avenços en aquesta contesa.